

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Hafif Düzey Zihin Yetersizliği Tanısı Almış Çocukların Ebeveynlerinin Algılanan Stres Düzeyleri ve Aile Gereksinimleri*

Parents of Children Diagnosed with Mild Intellectual Disability in terms of Perceived Stress Levels and Family Needs

Sabit GÖKMENOĞLU¹, Doğa BAŞER²

¹Psikolog, Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Hastalıkları AD.,
sabitgokmenoglu@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-1749-5738

²Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, dogabaser@selcuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7451-6590

Başvuru: 15.11.2022
Kabul: 19.07.2023

Atıf:
Gökmenoğlu, S. ve Başer, D. (2023).
Hafif düzey zihin yetersizliği tanısı
almış çocukların ebeveynlerinin
algılanan stres düzeyleri ve aile
gereksinimleri. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 34(3), 631-657. DOI:
10.33417/tsh.1205128

ÖZ

Bu çalışmanın amacı hafif düzey zihin yetersizliği tanısı almış çocukların ebeveynlerinin algıladıkları stresin ve aile gereksinimlerinin incelenmesi, stres ile aile gereksinimleri arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılmasıdır. Çalışma, Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Anabilim Dalı'na bağlı polikliniğe başvuran ve hafif düzey zihin yetersizliği tanısı almış çocukların ebeveynleri ile yapılmıştır. 326 ebeveynin katıldığı çalışmada Anket formu, Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) formu ve Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) ile veriler toplanmıştır. Sonuç olarak annelerin babalara göre, bir işte çalışmayanların çalışanlara göre, psikolojik destek alanların almayanlara göre, tek ebeveynli ailelerin çift ebeveynli ailelere göre algılanan stres ve aile gereksinimleri düzeyi yüksektir. İlkokul mezunlarının bilgi gereksinimi daha düşük, maddi gereksinimleri ise daha yüksektir. Çocuğun cinsiyetine göre aile gereksinimleri ve algılanan stres düzeyleri farklılaşmamaktadır. Katılımcıların aile gereksinimi ve algılanan stres düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif ilişki, gelirleri ile aile gereksinimleri ve algılanan stres arasında düşük düzeyde negatif ilişki bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Aile gereksinimleri, ebeveyn, hafif düzey zihin yetersizliği, algılanan stres.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine and determine the perceived stress and family needs of the parents of children with mild intellectual disability, and to reveal the relationship between stress and family needs. The study was conducted with the parents of children who applied to the outpatient clinic of Selçuk University Medical Faculty Hospital, Child and Adolescent Psychiatry Department and were diagnosed with mild intellectual disability. The study, in which a total of 326 parents participated. In this study, the participants were given data collection tools; a questionnaire, a Perceived Stress Scale (PSS) form, and a Family Needs Assessment Tool (FNAT) form, and they were asked to fill in themselves. As a result, it was found that mothers compared to fathers, the unemployed compared to employed ones; those who received psychological support compared to the ones who do not; single-parent families compared to two-parent families had higher levels of perceived stress and family needs. Primary school graduates had lower information needs and higher financial needs. Family needs and perceived stress levels do not differ according to the gender of the child. A low level of positive relationship was found between the family needs and perceived stress levels of the participants, and a low negative relationship was found between their income and family needs and perceived stress.

*Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Keywords: *Family needs, parent, mild intellectual disability, perceived stress.*

GİRİŞ

Zihin yetersizliği tanısına sahip bir çocuğun dünyaya gelmesinin sadece çocuğun kendisini değil yakın çevresini, özellikle de ailesini pek çok konuda etkilediği görülmektedir. Özel gereksinimleri olan bu çocuklara ebeveynlik yapmak hem ailenin gereksinimleri açısından hem de ebeveynlerin stres düzeyleri açısından hassas bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede zihin yetersizliği tanısı almış çocuklar ve bu çocukların ebeveynleri, sağlık politikası, ruh sağlığı politikası, eğitim politikası, aile politikası ve çocuk refahı alanlarını ilgilendiren bir nüfus grubudur. Bu bağlamda araştırmada hafif düzeyde zihin yetersizliği tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları stresi ve aile gereksinimlerini incelemek amaçlanmıştır.

Kronik hastalıkların aile dinamikleri üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Okul öncesi düzeyde bile çocuklardaki gelişimsel sorunlar, ebeveynlerde stres yaratmaktadır (Webster vd., 2008). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa ebeveynlik yapmak genellikle aile için strese ve zorluğa yol açar. Aileler, diğer aile üyelerinin gereksinim ve beklentilerini dengelerken, yetersizliği olan bir çocuğun yetiştirilmesiyle de ilgili sayısız zorlukla başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar (Findler vd., 2016). Gelişimsel yetersizliklerden biri olan zihin yetersizliği, 22 yaşından önce ortaya çıkan hem zihinsel işlevsellikte hem de uyumsal davranışta önemli sınırlamalar ile karakterize edilen bir durumdur. Zihin yetersizliğini ölçmenin bir yolu IQ testidir. Genel olarak, 70 -75' arası bir IQ testi puanı, zihinsel işlevsellikte önemli bir sınırlama olduğunu gösterir (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities AAIDD, 2023). Hafif düzey zihin yetersizliği, zeka bölümü puanları (IQ) 50-69 aralığında bulunan, bireyin temel okuma yazma, temel matematik işlemlerinde gecikmeler yaşamasına yol açan, sosyal ilişkilerde bazı kısıtlanmaların yaşandığı, günlük rutin işlerin ve öz bakımın sürdürülebildiği, motor gelişme ve fiziksel gelişme alanında sorun yaşanmayan, konuşmada kısmen gerilik olan, akademik alanda, okul alanında uyum sorunu gibi belirgin sorunlar olan, özel eğitime gereksinim duyan bir zihin yetersizliği grubudur. Hafif düzey zihin yetersizliğinin tüm zihin yetersizliklerinin %85'ini oluşturduğu bilinmektedir (Vuran, 2003; Sadock ve Sadock, 2012; Kerimoğlu vd., 2011).

Zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam deneyimlerine yönelik önemli bir literatür bulunmaktadır. Özellikle annelerde sosyal izolasyon, depresyon, anksiyete, suçluluk, kaygı gibi sosyal ve duygusal sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Gallagher vd., 2008; Blacher vd., 2005; Bağ, 2022; Sheikh vd., 2018; Özşenol vd., 2003; Işıkhani, 2005). Jaiswal vd. (2018) ebeveynlerin %85'inin çocuklarının zihin yetersizliğini hayatlarında önemli bir sorun olarak gördüğünü, Masulani-Mwale vd. (2018) ise ebeveynlerin büyük bir bölümünün psikolojik sıkıntı yüküne sahip olduklarını belirtmektedir. Çalışmaların önemli bir bölümü herhangi bir zihin yetersizliği olmayan çocuğa sahip aileler ile zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip ailelerin psikolojik durumlarının karşılaştırılmasına yöneliktir. Zihin yetersizliği tanılı çocuğu olan ailelerin zihin yetersizliği tanısı olmayan çocuğa sahip ailelere göre daha fazla tükenmişlik ve çaresizlik (Duygun ve Sezgin, 2003) ile yüksek stres ve

depresyon (Blacher vd., 2005; Uğuz vd., 2004; Bilal ve Dağ, 2005; Dyson 1997; Weiss, 2002; Jaiswal vd., 2018) deneyimledikleri bulunmuştur.

Algılanan Stres

Stresin kaynakları değerlendirildiğinde söz konusu ailelerde ebeveyn stresinin en önemli yordayıcısı, ailenin içinde bulunduğu duruma yönelik olumsuz tanımlamaları ve karamsarlıkları görülmektedir. Bu çerçevede stresin önemli kaynağı perspektiften ve gerçeği değerlendirmeden kaynaklanmaktadır. Annelerin olumsuz değerlendirmeleri daha çok davranış problemleri ile ilişkili iken babalar daha çok sosyal çevrede çocuğun kabulüne odaklanmışlardır (Salovijta vd., 2003). Akkök vd. (1992) yaptığı bir çalışmada, engelli çocuk ebeveynlerinin engelin sebebi olarak kader odaklı yaklaşımları görmelerinin stres seviyelerini artıran bir etmen olduğu belirtilmiştir. Lloyd ve Hastings'e (2009) göre ise annelerin çocukları ile ilgili kontrole sahip olabildikçe stres seviyelerinin azaldığı ve olumlu algılamalarının arttığı görülmektedir. Hatta stresin olmaması zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip aileler için başlıca pozitif etkilerden biri olarak değerlendirilebilir (Taunt ve Hastings, 2002; Blacher ve Baker, 2007). Nitekim 2000'li yıllardan itibaren olumsuz deneyimlerin de kabulü ile zihin yetersizliği tanılı çocukların ebeveynleri aynı zamanda olumlu deneyimler bildiren kişiler olarak da tanımlanmaktadır (Ginevra vd., 2017). Spesifik olarak hafif düzey zihin yetersizliği tanılı çocuklara odaklanıldığında ise söz konusu çocukların annelerinin, zihin yetersizliği tanısı olmayan çocukların annelerine kıyasla, çocuklarının yaşamına aşırı katılım, çocuklarıyla olan ilişkiden daha düşük düzeyde keyif alma ve çocuklarına karşı aşırı sahiplenme gösterdikleri belirtilmektedir (Cahill ve Glidden, 1996). Ayrıca söz konusu ebeveynlerin zihin yetersizliği tanısı olmayan çocukların ebeveynlerine kıyasla daha fazla ebeveyn stresi ve daha yüksek bir depresyon eğilimi ve daha düşük bir ebeveynlik yeteneği duygusu deneyimledikleri (Barak Levy ve Atzaba Proia, 2020) gösterdikleri belirtilmiştir.

Aile Gereksinimleri

Zihin yetersizliği tanılı bir çocuğa sahip olmak ebeveynler için farklı dinamiklerin ve gereksinimlerin bir arada olduğu süreci ifade eder. Carter vd. (2013) söz konusu ailelerde çocukların kendi kaderini belirleme potansiyelini ortaya çıkarma ile ilgili performanslarının çok düşük olduğunu belirtmişlerdir. Kendi kaderini belirleyebilme ve potansiyelini ortaya çıkarma anlamında literatür incelendiğinde dört ana boyut gereksinim etkili görülmektedir; maddi gereksinimler, bilgi-eğitim gereksinimi, hizmet gereksinimi ve dışlanma ile mücadele. Zihin yetersizliği tanılı çocuğu olan aileler daha düşük sosyoekonomik statüye sahiptir (Strømme ve Magnus, 2000; Emerson vd., 2010; Olsson vd., 2015; Oti-Boadi, 2017; Işıkhani, 2005). Bu aileler, özellikle çocuklarına yönelik sağlık harcamaları nedeniyle daha fazla finansal zorluk ve sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Ginevra vd., 2017). Parish vd. (2004) gelişimsel yetersizliği olan çocukların aileleri arasında daha düşük ortalama hane geliri ve daha düşük tasarruf seviyeleri bulmuştur. Ayrıca, gelişimsel yetersizliği olan çocukların annelerinin daha önce hiç tam zamanlı olarak çalışmadığı veya beş yıldan fazla süre sürekli bir işte çalışmadığı bulunmuştur. Literatüre göre zihin yetersizliği tanılı çocukların aile gereksinimleri ile ilgili yapılan pek

çok çalışmada ailelerinin bilgi gereksinimlerinin oldukça fazla olduğu, ailelerin çocuklarının durumu hakkında kapsamlı bilgiye sahip olma isteği ile çocuklarının eğitim ve gelişim özelliklerini ve kendilerinin bu konuda neler yapabileceklerini de bilmeye gereksinimleri olduğu vurgusunun yapıldığı görülmektedir (Akçamete ve Kargın, 1996; Özşenol vd., 2003; Özsoy vd., 2006; Kaytez vd., 2015; Kumcağız vd., 2018; Kurt vd., 2008). Cavkaytar ve arkadaşlarının (2012) yaptıkları nitel araştırmada zihin yetersizliği bulunan çocuğa sahip ebeveynler arasında en öncelikli gereksinim olarak sosyal destek gereksinimi ön plana çıkmıştır. Bu gereksinim alanını bireysel gelişim, çocuklarla çalışma becerileri, uyum süreci, okul uygulamaları ve çocukların sağlığı takip etmiştir. Engelli çocuğu olan ailelerin ortak gereksinimleri arasında, profesyonellerle nasıl iş birliği yapılacağına, hizmetler üzerinde ebeveyn etkisinin sürdürülmesine ve çocuk haklarının anlaşılmasına ilişkin bilgi ve beceri talepleri yer almaktadır (Bailey vd., 2006). Niedbalski'ye (2020) göre zihin yetersizliği tanılı çocukları olan ebeveynlerin, çocukları ile ilgili olarak; basit konuları ele alma, günlük yaşam becerileri, ergenlik sorunları, gelecek kaygıları, sosyal refah sorunları, beslenme ve hijyen, ilişkiler ve iletişim, olgunluk ve roller, hayal kırıklığı gibi konularda eğitim almaları ve belli yönergeleri uygulamaları oldukça işe yarayan bir yöntem olacaktır. Ancak bilgi eksikliği yüzünden genel olarak engelli çocuğu olan ebeveynlerin işlevsel olmayan alternatif tedavi arayışlarına başvurdukları görülmektedir. Bu tedavi arayışlarına örnek olarak, dini içerikli tedavi verdiği iddiasında olanlara başvurmak, etkin olmayan alternatif tıp yöntemlerinin her türlü hastalıkta kullanabileceğini ve iyileşmeyi garanti edenlere başvurmak, uzmanlığı olmadığı halde bitkisel karışım reçeteleri yazanlara başvurmak gibi durumlar gösterilebilir (Yıldız, 2011).

Maddi gereksinimler ve bilgi gereksiniminin hizmetlerden yararlanma ile bağlantılı olduğu da görülmektedir. Hafif düzey zihin yetersizliği olan çocuklar ve aileleri özel eğitim hizmetlerine ek olarak sosyal hizmetlere gereksinim duyar; ancak resmi hizmet sisteminin özelliklerinden dolayı bu ailelerin gerekli hizmetleri alamama riski olabilir (Lena vd., 2015). Osborn vd.'ne (2020) göre ebeveynler, tedaviye erişimde mali yetersizlikler, çocuklara bakıcı ayarlama, hizmet sağlayıcılarını bulma ve ulaşma konularında engellere maruz kalabilmektedirler. Ebeveynlerin finansal zorluklar, kırılğan bakım ağları, hizmetlere inanç eksikliği ve güçsüzlük-damgalama gibi nedenlerle zihin yetersizliği tanılı çocuklara yönelik hizmetleri kullanmadığı vurgulanmaktadır (Mkabile ve Swartz, 2020). Öz yeterliliği yüksek olan ebeveynler destek alabilen, hizmetler hakkında bilgili ve hizmetler üzerinde kontrol sahibi olan ebeveynlerdir. Sonuç olarak profesyonellerin, ebeveynlerin destek isteme ve gereksinimleri ifade etme becerilerini güçlendirmek için çalışmaları gerektiği görülmektedir. Doğru bilgilendirilmiş ebeveynler daha güçlü ebeveyn öz-yeterliliği ve hizmetler üzerinde daha fazla kontrol geliştireceklerdir (Huus vd., 2017).

Toplumla bütünleşme de önemli bir gereksinim olarak ön plana çıkmaktadır. Kurt vd. (2008), zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip anne babaların toplumun bakış açısından rahatsız olduklarını belirtirken, İkizoğlu (2005) ise eğitimsel, maddi, sosyokültürel alanlarda gereksinimleri karşılanmayan söz konusu çocukların ve ailelerinin toplumun bir parçası olmadıklarını ifade

etmiştir. Zihin yetersizliği tanılı çocukların ve annelerinin zaman zaman ailesi ve yakın çevresi tarafından zaman zaman da toplum tarafından dışlanma, kategorize edilme, acınma, yok sayılma, eksik görülme gibi durumlara maruz kaldığı ve bu durumun sosyal ilişkilerde onarılması güç sorunlar yarattığı düşünülmektedir. Nitekim Gana'da yapılan bir çalışmada (Oti-Boadi, 2017) söz konusu çocukların annelerinin toplumsal damgalanma yaşadıkları belirtilmiştir.

Algılanan Stres ve Aile Gereksinimleri İlişkisi

Literatürde zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeyleri ve aile gereksinimleri arasında önemli bir bağlantı bulunmaktadır. Hafif düzeyde zihin yetersizliği olan çocukların ebeveynleri diğer ebeveynlerden daha fazla stres deneyimlerler ve daha fazla desteğe gereksinim duyarlar (Huus vd.,2017). Bu çerçevede gereksinimlere uygun olarak, ailelere yönelik eğitimler ve bilgilendirmeler stres düzeyinde önemli düşüşler gerçekleştirmektedir (Akkök vd., 1992; Kumcağız vd., 2018; Küçüker, 2001; Yıldırım ve Conk, 2005; Çoşkun ve Akkaş, 2009; Kumar, 2008). Ayrıca maddi gereksinimler ile stres arasında da ilişkiye dikkat çekilmekte (Yıldırım vd., 2012; Olsson ve Hwang, 2002; Bilal ve Dağ, 2005) sosyal desteğin stres ile mücadelede önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009; Knussen ve Slopper, 1992; Findler vd., 2016; Wanamaker ve Glenwick, 1998; Gallagher vd., 2008). Shin'in (2002) yaptığı bir çalışmada, Amerikalı ve Koreli zihin yetersizliği tanılı çocukların anneleri sosyal destek açısından karşılaştırılmış Koreli annelerin Amerikalı annelere göre stres düzeylerinin daha yüksek olduğu ve daha az sosyal destek algıladıkları ve sosyal destekten gelen bilgi desteğini çok önemsedikleri ortaya konulmuştur. Drews vd. (1995), hafif düzeyde zihin yetersizliği tanılı çocukların orta ve ağır düzeyde zihin yetersizliği tanılı bulunanlara göre daha az nörolojik tanıya sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Hafif düzey zihin yetersizliği olan çocukların ebeveynleri için bu durum avantaj gibi görünse de çocuklarının görünüş olarak zihin yetersizliği olmayan çocuklara yakın olması, çevrenin onlardan beklentiye girmesi anlamında bir sorun olarak görülebilir. Bu çocuklar pek çok açıdan zihin yetersizliği olmayan çocuklar ile bir araya geldiklerinde sorun muhtemelen daha belirgin hale gelebilir. Bu durum da aileleri strese sokabilmektedir. Oysa hafif zihin yetersizliği olan çocukların gereksinimlerinin karşılanması önemli ilerlemeler sağlayabilecektir. Örneğin uygun özel eğitim ve destek hizmetler sayesinde aslında pek çok hafif düzey zihin yetersizliği tanısı olan çocuk okuma ve yazmayı öğrenebilir, temel matematik becerilerini kazanabilir, görgü kuralları ve iletişimde belli başarılarla ulaşabilir. Hatta bu düzeydeki çocukların bir kısmı liseden mezun olabilir, doğru yönlendirmelerle basit ve pratik işler yaparak hayatını kazanıp geçimini sağlayabilir. (Vuran, 2003; Keskin vd., 2010; Kerimoğlu vd.,2011). Yapılan düzenlemeler sonucu, hafif düzey zihin yetersizliği bulunan öğrenciler için ilkökul ve ortaokul kademelerinde artık özel eğitim okulu ve özel eğitim sınıfı açılmaması, onun yerine bu öğrencilerin ilkökul ve ortaokullarda kaynaştırma öğrencisi olması hedeflenmiştir, kaynaştırmaya hemen hemen en uygun grup da aslında hafif düzey zihin yetersizliği tanılı çocuklar olarak düşünülmüştür (Tohad, 2015). Kaynaştırma eğitiminde sosyal hizmet mesleğinin rolünü ele alan 11 çalışmayı değerlendiren bir sistematik incelemede sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk, iş birliği, eğitim, kolaylaştırıcılık ve psikososyal destek sağlama gibi iyi bilinen genel uygulayıcı rollerini yerine getirdiği sosyal hizmet

uzmanlarının kaynaştırma eğitiminde öne çıkan meslek elemanları olduğu belirtilmektedir (Asamoah vd., 2023). Yumuşak'ın (2014) yayınladığı rapora göre de engelli ailelerinin kamu kuruluşlarından engelli çocukları için iş imkânı bekledikleri ve bunun mesleki eğitim ile yapılması gerektiğini söyledikleri ifade edilmiştir. Bu bulguyla benzer şekilde Danış (2006) da hafif düzey zihin yetersizliği tanılı öğrencilerin, bahçe işeri, büro temizliği ve mutfak işleri gibi basit işleri öğrenip uygulayabileceğini ifade etmiştir. Bu imkanlar ebeveynlerdeki kendilerinin ölümünden sonra çocuklarının hayatını idame ettirmeleri ile ilgili yoğun kaygının nispeten azalmasını sağlayabilir (Vuran, 2003; Keskin vd., 2010; Kerimoğlu vd., 2011). Cavkaytar vd.'ne (2014) göre, zihin yetersizliği tanılı çocukların ailelerinin gereksinimlerinin özel olarak belirlenmesi ve giderilmesi ailenin ve çocuğun toplumsal olarak gelişimini olumlu etkileyecek sistemin önemli bir parçası haline gelmelerinde rol oynayacaktır.

Allerton vd. (2011), zihin yetersizliği tanılı çocukların ve gençlerin sağlık gereksinimlerine ilişkin 1.500'den fazla makaleyi tararken, hafif düzeyde ve sınırda zihin yetersizliği tanılı kişilerin özel gereksinimlerine yeteri kadar dikkat çekilmediğini belirtmektedir. Zihin yetersizliğine sahip çocuk sadece kendisi olarak değil, sosyal hizmet bakış açısı da kullanılarak, ailesi içinde, ya da çevresi içinde değerlendirildiğinde; ebeveynlerinin hayatlarını nasıl etkilediği merak konusu olan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Duyan 2018). Yukarıda bahsedilen ailelerin ve çocuklarının gereksinimlerinin çeşitliliği ve stres düzeylerine etki eden pek çok faktörün olması, bu alanda yerel bilgi ve politikalar üretmek için bir akademik çalışma yapma motivasyonu oluşturmuştur. Söz konusu alan yazın çerçevesinde bu çalışmanın amacı hafif düzey zihin yetersizliği tanısı almış çocukların ebeveynlerinin algılanan stres düzeyleri ve aile gereksinimlerinin bağımsız değişkenlere göre incelenmesi ve aralarındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranacaktır.

- Ebeveynlerin algılanan stres ve aile gereksinimleri ölçeği puan ortalamaları ebeveynin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- Ebeveynlerin algılanan stres ve aile gereksinimleri ölçeği puan ortalamaları çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- Ebeveynlerin algılanan stres ve aile gereksinimleri ölçeği puan ortalamaları ebeveynin gelir getirici bir işte çalışıp çalışmama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- Ebeveynlerin algılanan stres ve aile gereksinimleri ölçeği puan ortalamaları ebeveynin psikolojik destek alıp almama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- Ebeveynlerin algılanan stres ve aile gereksinimleri ölçeği puan ortalamaları ebeveynin tek ebeveyn olup olmama (aile tipi) durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- Ebeveynlerin algılanan stres ve aile gereksinimleri ölçeği puan ortalamaları ebeveynin eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Çocuk ve Ergen Psikiyatri Polikliniği'ne başvuran, hafif düzey zihin yetersizliği tanısı almış olan çocukların ebeveynleri olarak belirlenmiştir. Çalışma grubu olarak söz konusu hastanenin seçilmesinde yazarların da aynı kurum/kuruluşta görev yapmaları ve bu sayede katılımcılara daha kolay ve hızlı ulaşabilme düşüncesi etkili olmuştur. 2017-2019 arasında Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Polikliniği'ne başvurup hafif düzey zihin yetersizliği tanısı alan 201 çocuk olduğu bilgisi alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bu çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Bu normal aile şartlarında $201 \times 2 = 402$ anne-baba sayısına karşılık gelmektedir. Toplam 326 ebeveynden veri toplanmış ve veriler işleme konulmuştur. Hafif düzey zihin yetersizliği tanısına sahip olup gerek fiziksel gerekse zihinsel açıdan başka bir yetersizliği bulunan ya da kronik hastalıkları bulunan çocukların ebeveynleri araştırmaya dahil edilmemiştir. Ebeveynlerin araştırmaya katılımı gönüllülük esasına dayalı olup ebeveynlerin aydınlatılmış onam bilgileri veri toplama sürecinde yazılı olarak alınmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırma yapıldığı esnada 2020 yılı mart ayında Covid-19 Pandemisi'nin ortaya çıkması sonucu pek çok hastanede olduğu gibi, Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Çocuk ve Ergen Psikiyatri Polikliniği'nde de aktif olarak hasta bakmaya ara verilmiştir. Bu durum veri toplamaı durdurduğu için yaklaşık 3 ay hiç veri toplanamamış, takip eden sürede de normal sıklığa oranla daha az veri toplanabilmiştir. Bu şartlardan ötürü veri toplama süresi 10 ay daha uzatılmıştır. Ulaşılabildiği ölçüde hafif düzey zihin yetersizliği tanısı almış çocukların hem annelerine hem de babalarına ulaşmaya çalışılmış, anne ya da babaları var olmasına rağmen bazı çocukların ebeveynlerine ulaşım sağlanamamıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için literatür taraması sonucunda araştırmacı tarafından oluşturulan anket formu, ebeveynlerin algıladıkları stresi ölçmeye yarayan algılanan stres ölçeği (ASÖ) ve aile gereksinimlerini belirlemek için kullanılan Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi formu: Araştırmacı tarafından literatür bilgisi doğrultusunda oluşturulan anket formunda katılımcıların cinsiyeti, çocuğun cinsiyeti, çalışma durumu, evine giren aylık gelir, eğitim düzeyi, aile tipi, psikolojik destek alıp almadığı sorulmuştur.

Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ): Araştırmada ebeveynlerin algıladıkları stres düzeylerini ölçmek amacıyla Cohen vd. (1983) tarafından geliştirilen, Eskin vd. (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) kullanılmıştır. ASÖ, toplam 14 maddeden oluşan, (0) Hiçbir zaman ile (4) Çok sık arasında değişen 5'li likert tipi bir ölçektir. 7 adet madde olumlu ifade içermektedir ve tersten puanlanmıştır. Ölçeğin 14 maddelik formunun iç tutarlılık katsayısı 0,84; test tekrar test

güvenirlik katsayısı da 0,87 olarak bulunmuştur. Bu bulgulara göre ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Ölçekten alınabilecek en düşük toplam puan 0, en yüksek toplam puan 56'dır. Ölçekten alınan toplam puanın artması algılanan stres düzeyinin arttığını göstermektedir (Eskin vd., 2013). Bu çalışmada elde edilen Cronbach Alfa değerleri 0,847 olarak bulunmuştur.

Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA): Araştırmada ebeveynlerin aile gereksinimlerinin belirlenmesi amacıyla Bailey ve Simeonsson (1988) un geliştirdiği, Sucuoğlu tarafından (1995) Türkçe 'ye uyarlanan, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan, Cavkaytar vd. (2014) tarafından ise Türkiye'nin değişen koşulları altında geçerlik ve güvenilirliği yeniden incelenen Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) kullanılmıştır. Orijinal formunda 35 maddeden oluşan AGBA yeniden incelenmesi sonucunda toplam 29 maddeden oluşan, (1) kesinlikle hayır, (2) emin değilim ve (3) kesinlikle evet olarak puanlanan 3'lü likert tipi bir ölçek olarak değiştirilmiştir. AGBA'da tersine puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek, 6 maddeden oluşan maddi gereksinim, 7 maddeden oluşan çevreye açıklama gereksinimi, 10 maddeden oluşan bilgi gereksinimi ve 6 maddeden oluşan genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi olmak üzere 4 faktör içermektedir. Yapılan güvenilirlik çalışması sonucunda ölçeğin genel güvenilirliği Cronbach alfa değerinin .90'ın üzerinde olması aracın güvenilir olduğunu ve madde toplam puan korelasyon değerlerinin en düşük .29 olmasının da aracın maddeler açısından iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük toplam puan 29, en yüksek toplam puan 87'dir. Ölçekten alınan toplam puanın artması ailenin gereksinim düzeyinin arttığını göstermektedir (Cavkaytar vd., 2014). Bu çalışmada elde edilen Cronbach Alfa değerleri Bilgi Gereksinimi için 0,844, Maddi Gereksinim için 0,844, Çevreye Açıklama Gereksinimi için 0,775, Genel Destek, Toplumsal Hizmet Gereksinimi 0,761, Aile Gereksinimleri Toplam Puan için 0,871'dir

BULGULAR

Bu bölümde öncelikle katılımcıların tanımlayıcı özelliklere göre dağılımı verilmiş, daha sonra ise araştırma sorularına cevap bulabilmek amacıyla Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) toplam puan ortalaması ve Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) toplam puan ve alt boyut puan ortalamaları bağımsız değişkenlere göre karşılaştırılmıştır. Son olarak ise Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ), Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) ve gelir arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Dağılımı

Sosyo-Demografik Özellikler	Sayı (n)	(%)
Ebeveyn		
Baba	157	48,2
Anne	169	51,8
Çocuğun Cinsiyeti		
Erkek	225	69,0
Kız	101	31,0

Tablo 1: Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Dağılımı (devamı)

Anne Çalışma Durumu				
Evet		25		14,8
Hayır		144		85,2
Baba Çalışma Durumu				
Evet		140		89,2
Hayır		17		10,8
Anne Psikolojik Destek Alma Durumu				
Evet		36		21,3
Hayır		133		78,7
Baba Psikolojik Destek Alma Durumu				
Evet		19		12,1
Hayır		138		87,9
Aile Tipi				
Tek Ebeveynli Aile		23		7,1
Çift Ebeveynli Aile		303		92,9
Anne Eğitim Düzeyi				
İlkokulu Tamamlamamış		9		5,3
İlkokul Mezunu		72		42,6
Ortaokul Mezunu		46		27,2
Lise Mezunu		23		13,6
Üniversite Mezunu		19		11,2
Baba Eğitim Düzeyi				
İlkokulu Tamamlamamış		7		4,5
İlkokul Mezunu		59		37,6
Ortaokul Mezunu		38		24,2
Lise Mezunu		34		21,7
Üniversite Mezunu		19		12,1
Toplam		326		100
	Ort.	S.S.	Min.	Max.
Gelir	3713,0368	2278,73926	800	15000

Tablo 1'e göre hafif düzey zihin yetersizliği tanısı almış çocukların ebeveynlerinin %48,2'si baba, %52,8'i annedir. Katılımcıların çocuklarının %69'u erkek %31'i ise kızdır. Annelerin %14,8'i çalışırken %85,2'si çalışmamaktadır. Babaların ise %89,2'si çalışmakta iken %10,8'i çalışmamaktadır. Annelerin %21,3'ü psikolojik destek aldığını belirtirken, psikolojik destek almadığını belirten annelerin oranı %78,7'dir. Babaların ise %12,1'i psikolojik destek aldığını belirtirken %87,9'u psikolojik destek almadığını belirtmiştir. Diğer bir değişken olan aile tipine bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğu (%92, 9) çift ebeveynli aile tipine sahip olduklarını belirtirken sadece %7,1'i tek ebeveynli aile tipine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında annelerin %42,6'sının ilkokul mezunu olduğu bunu %27,6 ile ortaokul mezunlarının takip ettiği görülmüştür. Babaların eğitim düzeylerine bakıldığında ise benzer şekilde %37,6'sının ilkokul, %24,2'sinin ise ortaokul mezunu olduğu görülmüştür. Gelir durumuna bakıldığında en düşük gelir 800 iken en yüksek gelir 15000 ve ortalama gelir 3713,03±2278,73 olarak bulunmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların sosyo-demografik değişkenlere göre algılanan stres, aile gereksinimleri toplam ve alt boyut puanları

	Algılanan Stres	Aile Gereksinimleri Toplam Puan	Bilgi Gereksinimi	Maddi Gereksinim	Çevreye Açıklama Gereksinimi	Genel Destek, Toplumsal Hizmet Gereksinimi
Ebeveyn	$\bar{X} \pm ss$	$\bar{X} \pm ss$	$\bar{X} \pm ss$	$\bar{X} \pm ss$	$\bar{X} \pm ss$	$\bar{X} \pm ss$
Baba (157)	38,54±6,25	47,21±8,74	21,85±4,91	9,30±3,84	9,22±2,96	6,82±1,76
Anne (169)	41,76±7,77	55,13±10,18	24,67±4,24	9,81±3,77	11,76±3,72	8,88±2,99
t	-4,128	-7,547	-5,516	-1,196	-6,848	-7,622
p	,000*	,000*	,000*	,233	,000*	,000*
Çocukların Cinsiyeti						
Erkek (225)	40,12±7,22	51,23±10,20	23,40±4,60	9,47±3,77	10,51±3,60	7,83±2,71
Kadın (101)	40,42±7,34	51,49±10,56	23,11±5,18	9,77±3,91	10,59±3,62	8,00±2,61
t	-,351	-,210	,506	-,649	-,182	-,542
p	,725	,834	613	,516	,856	,588
Çalışma Durumu						
Çalışıyor (165)	38,56±6,43	48,30±9,31	22,34±4,80	9,09±3,66	9,75±3,21	7,11±2,04
Çalışmıyor (161)	41,90±7,66	54,39±10,37	24,31±4,56	10,05±3,91	11,34±3,80	8,68±3,01
t	-4,245	-5,578	-3,796	-2,301	4,053	-5,481
p	,000*	,000*	,000*	,022*	,000*	,000*
Psikolojik Destek Alma Durumu						
Evet (16,9)	44,21±6,81	53,67±10,20	23,61±4,68	9,47±3,63	11,92±3,70	8,65±2,88
Hayır (83,1)	39,40±7,07	50,83±10,27	23,25±4,81	9,58±3,85	10,25±3,52	7,73±2,61
t	4,629	1,868	,508	-,202	3,175	2,334
p	,000	,063	,612	,840	,002*	,020*
Aile Tipi						
Tek Ebeveyn (23)	43,73±7,41	53,73±10,66	22,56±5,46	11,39±3,91	11,26±3,58	8,52±2,69
Çift Ebeveyn (303)	39,94±7,18	51,13±10,26	23,37±4,73	9,42±3,77	10,48±3,60	7,84±2,68
t	2,436	1,171	-,783	2,398	,995	1,172
p	,015	,242	,434	,017	-,320	,242
Eğitim Düzeyi						
1.İlkokulu Tamamlamamış (16)	40,50±6,77	50,87±12,66	19,43±7,14	13,37±4,16	10,43±3,42	7,62±1,85
2.İlkokul (131)	41,19±7,54	51,75±10,46	23,19±4,61	10,12±3,88	10,67±3,68	7,74±2,42
3.Ortaokul (84)	39,85±6,91	49,80±10,35	22,85±4,59	9,41±3,71	9,80±3,50	7,72±2,91
4.Lise (57)	38,52±7,29	50,89±9,73	24,00±4,56	8,47±3,40	10,42±3,28	8,00±2,69
5.Üniversite (38)	40,05±6,86	53,94±9,20	25,36±3,82	8,00±2,68	11,89±3,79	8,68±3,20
F	1,435	1,163	5,130	8,185	2,310	1,065
p	,222	,327	,001*	,000*	,058	,374
			1<2,4,5 1,3<5	2,3,4,5<1 4,5<2		

Tablo 2' ye göre algılanan stres ölçeğinde, aile gereksinimleri belirleme aracının toplam puanında ve bilgi gereksinimi, çevreye açıklama gereksinimi ve genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi

alt boyut puan ortalamalarında annelerin puanları babalardan anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Çocukların cinsiyetine göre ise ebeveynlerin algılanan stres ölçeği toplam puanı, aile gereksinimleri belirleme aracı toplam puanı ve alt boyutları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır

Çalışma durumuna göre algılanan stres ölçeği, aile gereksinimleri belirleme aracının toplam puanı, maddi gereksinim, çevreye açıklama gereksinimi ile genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi alt boyutlarında çalışmadığını ifade edenlerin puan ortalamaları çalıştığını ifade edenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 2).

Psikolojik destek alma durumu değişkeni açısından psikolojik destek alanların algılanan stres ölçeği, aile gereksinimleri belirleme aracının çevreye açıklama gereksinimi ile genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi alt boyut puan ortalamaları psikolojik destek almayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır (Tablo 2).

Aile tipi açısından tek ebeveynli aile tipine sahip olduğunu ifade edenlerin algılanan stres ölçeği toplam puanı, aile gereksinimleri belirleme aracının toplam puanı ve bilgi gereksinimi, çevreye açıklama gereksinimi, genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi alt boyut puan ortalamaları çift ebeveynli aile tipine sahip olduğunu ifade edenlerin puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır (Tablo 2).

Eğitim düzeyi açısından bilgi gereksinimi alt boyutunda ilkokulu tamamlamamış olanların puan ortalamaları ilkokul, lise ve üniversite mezunu olanlara göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Ayrıca ilkokulu tamamlamamış olanlar ile ortaokul mezunu olanların bilgi gereksinimi puan ortalamaları üniversite mezunlarına göre anlamlı düzeyde daha düşük çıkmıştır. Maddi Gereksinim alt boyutunda ilkokulu tamamlamamış olanların puan ortalamaları, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunu olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca lise ve üniversite mezunu olanların maddi gereksinim puan ortalamaları ilkokul mezunu olanlara göre anlamlı düzeyde daha düşük çıkmıştır (Tablo 2).

Tablo 3: Katılımcıların Algılanan Stres, Aile Gereksinimleri ve Gelir Puanlarına İlişkin Korelasyon Bulguları

	Algılanan Stres Ölçeği	Aile Gereksinimleri Toplam Puan
Algılanan Stres Ölçeği	r	,446**
	p	,000
	n	326
Gelir	r	-,149**
	p	,007
	n	326

Tablo 3'e göre katılımcıların aile gereksinimi ve algılanan stres düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif ilişki, gelirleri ile aile gereksinimleri ve algılanan stres arasında düşük düzeyde negatif ilişki bulunmuştur.

TARTIŞMA

Bu araştırmaya göre annelerin babalara göre daha yoğun stres algıladıkları, genel olarak daha fazla aile gereksinimi bildirdikleri görülmektedir. Anneler bilgi, çevreye açıklama, genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimlerini daha fazla bildirmişlerdir. Kaytez vd. (2015), Ayyıldız vd. (2012) ve Danış (2006) da söz konusu araştırma bulgularını desteklemektedir. Işıkhan (2005) yüksek stres sebeplerinden birinin annelerin zihin yetersizliği tanılı çocukları için daha fazla görev ve sorumluluk almaları olduğunu ileri sürmüştür. Anneler hem zihin yetersizliği tanılı çocuğun hem de diğer aile bireylerinin gereksinimlerini karşılamak için özen göstermekte (Bağ, 2022), ayrıca kendileri yaşlandığında ya da vefat ettiğinde çocuklarının nelerle karşı karşıya kalacağını ve hayatını nasıl devam ettireceğini düşünme noktasında da yoğun stres yaşayabilmektedirler (Coşkun ve Akkaş 2009). Norlin ve Broberg (2013) annelerin babalara oranla zihin yetersizliği tanılı çocuğun sorunlarına daha fazla uyum sağladığını, erkeklerin birincil bakımla ilgili sorumlulukları yüklenmede kısıtlı kaldığını ifade ederken araştırmaların pek çoğuna babaların katılmadıklarını ya da dahil edilmediklerini de eklemiştir. Bruce vd. (1994) ise zihin yetersizliği tanılı çocukların babalarının annelerine oranla daha az üzüntü yaşadıklarını belirtmiştir. Yapılan başka bir çalışmada (Sarıkaya, 2011) zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip annelerin, eşlerinden daha fazla sosyal destek arama çabasında olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara bakıldığında pek çok alanda etkili olan cinsiyet rolleri bu araştırmada da belirleyici bir rol oynamıştır. Balcı vd.'nin (2019) yaptığı bir çalışmada, zihin yetersizliği tanılı çocukların %48,8'ine sadece annelerin baktığı bulgusu yer almaktadır. Kumar'ın (2008), Sucuoğlu'nun (1995) ve Dereli ve Okur'un (2008) çalışmalarında, engelli olan ebeveynlerin stres puanlarında cinsiyete dayalı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. Özellikle Dereli ve Okur'un (2008) çalışmasında cinsiyetin stres düzeyleri üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı, engelli çocuğa sahip olmanın başlı başına bir stres faktörü olduğu vurgulanmıştır. Frey vd.'nin (1989) çalışmasında ise engelli çocuğa sahip olan babaların stres düzeyinin engelli çocuğa sahip annelerden daha fazla olduğu görülmüştür. Bu farklılığın toplumlar içerisinde cinsiyet rollerine bakışı ile ilgili olması muhtemel görünmektedir. Genel olarak engelli çocuğun daha fazla yanında bulunan, onunla daha fazla zaman geçiren annelerin stres seviyelerindeki yükselmenin babalardan fazla olduğu kabul edilebilir bir yorum olacaktır. Bu çerçevede bakım yükünü aileye odaklayan aile temelli hizmet anlayışının (zihin yetersizliği olan çocuğa ailesi bakmalıdır) sonuç olarak anneye yük olduğu, anneyi tükettiği ve aile dışı alternatif destekleyici hizmet modellerinin önem kazanacağı görülmektedir.

Çocuğun cinsiyetine göre algılanan stres ve aile gereksinimleri düzeyinin farklılaşmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında ebeveynlerin aile gereksinimlerinin ve algılanan stresinin (Kaytez vd., 2015; Ayyıldız vd., 2012; Şanlı, 2012; Sucuoğlu, 1995), yaşam doyumunun (Sarıkaya, 2011) depresyonunun (Dereli ve Okur, 2008) sürekli kaygı durumlarının ve sosyal destek algılamalarının (Coşkun ve Akkaş, 2009) çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bilal ve Dağ (2005) yaptığı çalışmada, kız çocuk sahibi olan ebeveynlerin stresle başa çıkmada zorlandıklarını, Yıldırım vd. (2012) ise bu ebeveynlerin daha fazla ruhsal belirti gösterme eğiliminde

olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlamda ebeveyn cinsiyetindeki benzer şekilde toplumsal cinsiyet rollerinin devreye girdiği düşünülebilir. Kız çocuğa sahip ebeveynler daha kaygılı ve stresli olabilirler. Turan Gürhopur ve İşler Dalgıç (2017), zihin yetersizliği tanılı kız çocukların annelerinde daha fazla yetersizlik algısının olduğunu belirtmiş ve bu durumun oluşmasında çevrenin tutumunun ve sosyal tepkilerin de payı olduğunu ifade etmiştir. Hafif düzey zihin yetersizliği tanılı kız çocukların ebeveynlerinin çocukları büyüdükçe görünüş olarak yetersizliğinin tam olarak çevre tarafından fark edilememesi ama algısal sorunlar yaşaması nedeniyle kurduğu ilişkilerde istismara uğrama risklerinden dolayı ebeveynler stres yaşamakta olabilirler. Işıkhan'ın (2005) da ifade ettiği gibi "hayatı kendi başına nasıl yaşamaya başlayacağı" sorusu ailelerin zihnindeki en önemli stres konularındandır. Bu alanda kız çocuklarının daha istismara açık bir çevrede kendi ayakları üzerinde durmaya başlamaları ihtimali gerginlik yaratabilir. Carlson (1997), gelişimsel yetersizliği olan kadınların fiziksel şiddetin yanı sıra özel ilişkilerinde cinsel ve duygusal istismar yaşayabileceklerine değinmiştir. Cinsel istismar, zihin yetersizliği olan çocuklar açısından küresel bir endişe kaynağıdır. Mağdur zihin yetersizliği olan çocuk olduğunda cinsel istismar daha sık ve daha uzun sürelidir. Ayrıca, cinsel istismar oranı, genel popülasyondaki oranın iki ila sekiz katıdır (Jojo vd., 2023). Tharinger vd. (1990) de istismarcılardan bazılarının zihin yetersizliği olan grupları özellikle hedef olarak seçtiklerini, onların savunmasızlıklarından, cinsel alandaki bilgilerinin eksik olmasından yararlandıklarını bu gruptaki çocukların tacizciyi ifşa edebilme konusunda, cinsellik konusunda, duygular konusunda eğitime gereksinimleri olduğunu, etkin bir psikoterapi almaları gerekliliğini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede stres ve toplumsal cinsiyet olgusunun hem ebeveyn hem de çocuk açısından ön plana çıktığı söylenebilir, ebeveyn açısından stres yükünü taşıyan anne olmakla birlikte zihin yetersizliği olan kız çocuk olduğunda da istismar tehlikesi ayrı bir stres faktörü haline gelebilmektedir. Fakat burada zihin yetersizliği olan erkek çocukların da istismara açık olabileceği unutulmamalıdır.

Bu araştırmada annelerin %14,8'inin çalışırken %85,2'sinin çalışmadığı, babaların ise %89,2'sinin çalışırken, %10,8'inin ise çalışmadığı bulunmuştur. Danış'ın (2006) çalışmasında zihin yetersizliği tanılı çocukların annelerinin %75,3'ünün çalışmadığı görülmektedir. Herhangi bir işte çalışmadığını ifade eden katılımcıların çalıştığını ifade edenlere göre, daha yoğun stres algıladıkları, genel olarak daha fazla aile gereksinimi bildirdikleri, daha fazla maddi gereksinim, çevreye açıklama gereksinimi, genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi bildirdikleri görülmüştür. Kaytez vd. (2015) araştırmasında çalışmayan ailelerin gereksinimleri, maddi gereksinim, açıklama gereksinimi ve destek gereksinimlerinde yüksek olarak bulunurken, çalışan ailelerin bilgi gereksinimleri yüksek bulunmuştur. Weiss'in (2002) çalışmasında profesyonel işlerde tam zamanlı çalışan annelerin yarı zamanlı çalışan veya evde kalan annelere göre daha fazla strese bağlı bedensel yakınmalar yaşadığı bulunmuştur. Kurt vd. (2008) ise zihin yetersizliği tanılı çocuğu olan çalışan annelerin ve babaların daha fazla güçlük yaşadıklarını belirtmiştir. Dereli ve Okur'un (2008) yaptığı araştırma neticesinde ise çalışıp çalışmamanın engelli çocuk ebeveynlerinin depresyonu düzeyini farklılaştırmadığı bulunmuştur. Bu bağlamda çalışma durumunun olumlu ve olumsuz yönlerinin

algılanan stres düzeyi üzerine yansıyan farklı etkilerinden bahsedilebilir. Çalışmak zihni farklı bir uğraşı içerisine sokacağından sürekli olarak zihin yetersizliği tanılı çocuk ile ilgili olumsuz duygulara kapılmayı engelleyebilir, ayrıca çalışan birey çocuğunun ve ailesinin gereksinimlerini karşılama hususunda kendine daha fazla güvenebilecektir. Bu durumun da stresi azaltması öngörülebilecektir. Çalışma durumunun dezavantajlı noktalarına baktığımızda ise, çocuğu ile bire bir ilgilenen zaman bulamama ve suçluluk hissi algılanan stresi artıran konulardan olabilir. Bu durum işin niteliği konusunu gündeme getirmektedir. Ebeveynler maddi gereksinimlerini karşılayacak ve streslerini azaltacak işlerde çalışmalıdır ama bu işler çocuğa vakit ayırmayı hem zaman hem de ebeveynin enerjisi açısından tüketmeyen işler olmalıdır. Bu tür işler de özellikle alt sosyo-ekonomik grubun mesai saati/ücret oranları açısından zor görünmektedir.

Psikolojik destek alanların algılanan stres ölçeği, aile gereksinimleri belirleme aracının çevreye açıklama gereksinimi ile genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi alt boyut puan ortalamaları psikolojik destek almayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Bu durum psikolojik destek almaya gereksinim duyanların stresle başa çıkma becerilerinin desteğe başvuracak kadar düşmüş olmasıyla açıklanabilir. Aldıkları psikolojik destekten fayda görmüş de olsalar kişilik özellikleri olarak stresle başa çıkmada zorlanacak bireyler olmaları bu şekilde bir sonuç yaratmış olabilir. Başka bir deyişle psikolojik destek almaya gereksinim duymayan ebeveynler çocuğunun engelini daha çabuk kabullenmiş bireyler olabilir. Katılımcıların psikolojik destek alıp almadıklarına bakıldığında %83,1'inin psikolojik destek almadığı, %16,9'unun ise psikolojik destek aldığı görülmektedir. Bu durum aslında bilgi gereksinimi bağlamında değerlendirildiğinde destek alanların düşük bir oranda oldukları, zihin yetersizliği tanılı çocukların ebeveynlerinin tamamının aslında psikolojik desteğe ihtiyacının olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim literatürde zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin hatta özellikle annelerin psikolojik desteğe gereksinim duyduklarının altı çizilmektedir (Kurt vd., 2008; Shin, 2002; Oti-Boadi, 2017; Galagher vd., 2008). Danış (2006), zihin yetersizliği tanılı çocukların annelerinin belirsizlik, kaygı, umutsuzluk, çaresizlik, suçluluk, ıstırap, acıma, şok, yalnızlık, yalnızlık, talihsizlik, öfke ve hüznün gibi hisleri yoğun olarak yaşadıklarını belirtmiştir. Bunlarla danışmalık almadan başa çıkmak oldukça zor olabilir. Yapılan bazı çalışmalar (Işıkhani, 2005; Ayyıldız vd., 2012) zihin yetersizliği tanısı alan çocukların ebeveynlerinde, suçluluk, depresyon ve psikosomatik kökenli birtakım rahatsızlıkların oluştuğunu göstermektedir. Bu hastalıkların tedavi ve sağaltımı için de psikolojik destek şart görünmektedir. Yıldırım vd. (2012) de genel olarak engelli çocuk ailelerinin özellikle de annelerinin sistemli bir psikiyatrik destek alması gerekliliğini vurgulamışlardır. Wikler'a (1981) göre, çiftlerde çocuğun engel durumu için birbirini suçlama da yoğun bir kronik stres faktörü olarak gösterilebilir Ebeveynlerin hayatlarındaki hedoniyi ertelemeleri, haz aldıkları ya da alabilecekleri durumlarda suçluluk hissetmeleri, hafif düzey zihin yetersizliği tanılı çocuğun bağımsız yaşaması konusunda önüne çıkabilecek sorunlarla sürekli zihinsel uğraş halinde olmaları, rehabilitasyon merkezlerinin ve özel eğitim desteği veren kurumların hafif düzey zihin yetersizliği tanılı çocuklar adına özel bir eğitim

gereksinimini karşılayan programlarının varlığı, yaygınlığı ve uygulanabilirliği hakkında endişe sahibi olmaları da önemli gerçeklikler gibi görünmektedir. Durumsal krizler bazı ailelerde aşılabilen bir boyuttadır. Ebeveynler genel olarak bunları aşmayı öğrenmişlerdir. Bazı aileler ise bunları aşmak yerine görmezden gelmeyi, kavga ettikten sonra konuyu ortada bırakarak çözümsüz bir şekilde barışmayı tercih etmektedirler (Fışıloğlu, 2016). Bu durum hem bireyin hem de çiftin hayatındaki kaliteyi düşürmekte ve psikoterapi gereksinimi ortaya çıkabilmektedir. Kurt vd., (2008) yaptığı bir çalışmada zihin yetersizliği tanılı çocukların ebeveynlerinin hiçbirinin psikolojik destek almadıklarını ancak çoğu zaman buna gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Osborn vd.'nin (2018) farkındalık ile bilişsel davranışçı psikoterapiyi birleştirerek uyguladıkları programda zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin, sıkıntı, stres, endişe ve depresyon puanlarında düşüş, Jones vd.'nin (2018) çalışmasında da ebeveynlerin öz farkındalık düzeylerinde önemli artış görülmüştür. Araştırma bulgumuz ve literatür değerlendirildiğinde psikolojik desteğin ebeveynlerin kendileriyle, çocuklarıyla ve yakınlarıyla daha pozitif ilişkiler kurması noktasında fayda sağlayabileceği görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun psikolojik destek almaması ise toplumda hala psikolojik destek alanların damgalanması, ailelerin buna yetecek maddi gücünün olmaması ya da mahremini açmak istememesi şeklinde yorumlanabilir.

Tek ebeveynli aile (diğer ebeveyn vefat etmiş/ diğer ebeveyn ayrı yaşıyor/boşanmış) tipine sahip olduğunu ifade eden katılımcıların, çift ebeveynli aile (biri öz biri üvey/ikisi de öz/çocuk evlat edinilmiş) tipine sahip olduğunu ifade edenlere göre daha yoğun stres algıladıkları, daha fazla maddi gereksinim bildirdikleri görülmüştür. Ayyıldız vd. (2012)'nin yaptığı çalışmada ebeveynlerin algıladıkları stres ile aile tipi arasında bir ilişki bulunamamıştır. Hem maddi yönden hem eğitim hem de duygusal ve sosyal destek yönünden ebeveynlerin çoğu görevi kendi başına yerine getirmesinin oldukça yoğun bir stres yaşatacağını düşünmek uygun olacaktır. Çift ebeveynli ailelerde stres ve gereksinimlerin boyutu dikkate alındığında ve annenin bakım yükünü sırtladığı düşünüldüğünde, annenin tek ebeveyn olduğu ailelerde maddi gereksinimlerin, babanın tek ebeveyn olduğu ailelerde ise bakımın önemli bir sorun olarak ortaya çıkacağı söylenebilir.

Bu araştırmada, ilkokul mezunlarının bilgi gereksinimi anlamlı düzeyde daha düşük, maddi gereksinimleri ise anlamlı düzeyde daha yüksektir. Eğitime yeterince önem veremeyen ve/veya kaynak ayıramayan ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin düşük olması ihtimali bu bulgunun nedeni olarak düşünülebilir. Daha önce Ayyıldız vd. (2012) yaptığı bir çalışmada, okur-yazar olmayan ve ilkokul mezunu annelerin lise mezunu annelere göre daha fazla sosyal destek gereksinimlerinin olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesindeki artış azalan stres, sosyal destek algısında artış, başa çıkma ve sorun çözme stratejilerini daha iyi belirleme (Coşkun ve Akkaş, 2009; Kumar, 2008), ruhsal belirti oranlarında düşüş (Yıldırım vd., 2012) daha yüksek problem çözme becerisi ve yaşam doyumu, daha düşük kaçınma davranışı (Sarıkaya, 2011) ve daha yeterli ebeveynlik davranışları (Smogorzewska ve Osterhaus, 2022) ile bağlantılandırılmaktadır. Tüm bu çalışmaların aksine eğitim düzeyinin ile depresyon (Dereli ve Okur, 2008), stres (Doğru ve Arslan, 2008) ve aile gereksinimi (Sucuoğlu, 1995) ile bağlantısı olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur. Kaytez vd. (2015),

ilkokul mezunu olan ebeveynlerin tüm gereksinimlerde yüksek puanı işaretlediklerini ortaya koymuşlardır. Eğitim seviyesindeki artışın kaynaklara ulaşabilme, doğru gereksinim tespiti yapabilme, daha iyi işlerde hali hazırda çalışıyor olabilme ve gelir seviyesinde yükselme gibi nedenlerle gereksinimlerde değişmeye yol açacağı öne sürülebilir. Kumar'ın (2008) yaptığı araştırmanın bulgularına dayanılarak eğitilmiş ailelerdeki ebeveynlerin ellerinden geleni yapmış olma durumunun stresi azaltacağı, vicdani yükü ve sorumluluk yükünü hafifleteceği düşünülebilir. Eğitilmiş ebeveynlerin aktivite yelpazesinin de geniş olduğu düşünüldüğünde, çocuklarına yönelik daha uygun aktivite, etkinliklere ulaşım, bunların maddi yükünü taşıyabilme gibi konularda eğitim seviyesi düşük ailelere göre daha avantajlı oldukları düşünülebilir. Işıkhan (2005) da yaptığı çalışmada eğitimsel alana ve bilgi eksikliğine vurgu yaparak, zihin yetersizliği tanılı çocukların annelerinin eğitim düzeyinin genel olarak düşük olabileceğini vurgulamıştır. Bu ebeveynlerin yeterli ve doğru bilgiye sahip olmamaları da çocuklarına iletişimsel alanda yanlış yönelim, onları suçlama, ders başarısızlığının sorumluluğunu onlara yükleme, olması gereken profesyonel eğitimlere, destek eğitimlere yönlendirme zorluğu gibi birtakım sorunlara yol açabilecektir. Literatüre göre zihin yetersizliği tanılı öğrencilerin aile gereksinimleri ile ilgili yapılan pek çok çalışmada ailelerinin bilgi gereksinimlerinin oldukça fazla olduğu, ailelerin çocuklarının durumu hakkında kapsamlı bilgiye sahip olma isteği ile çocuklarının eğitim ve gelişim özelliklerini ve kendilerinin bu konuda neler yapabileceklerini de bilmeye gereksinimleri olduğu vurgusunu yaptıkları görülmektedir. (Akçamete ve Kargın, 1996; Özşenol vd., 2003, Özsoy vd., 2006; Kaytez vd., 2015; Kumcağız vd., 2018). Nitekim eğitimin suçluluk duygularını (Ayyıldız vd., 2012), stresi (Akkök vd., 1992), duygu odaklı başa çıkmayı (Bilal ve Dağ, 2005) ve umutsuzluğu (Cenk vd., 2016) azaltacağı belirtilmektedir. Fırsat eşitliği açısından değerlendirildiğinde söz konusu ailelere verilecek eğitim ve maddi desteğin önemli olduğu düşünülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise bilgi gereksinimini karşılamak için ailenin kültürüne ve eğitim düzeyine odaklı bir eğitim programının olması, maddi desteğin ise etkin bir kullanımını sağlamak için yine eğitim verilmesi gerektiğidir.

Katılımcıların aile gereksinimi ve algılanan stres düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif ilişki bulunmuştur. Bu bulgu sosyal destek ile ailelerin gereksinimlerinin karşılanmasının stres üzerinde olumlu etki sağlayacağı şeklinde yorumlanabilir. Sivrikaya ve Tekinarslan (2013) sosyal desteğin zihin yetersizliği tanılı çocuğu olan ailelerin streslerini azalttığını, ekonomik yükün artmasının ise stresi artıran faktörlerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Ayyıldız vd. (2012) yaptığı çalışmada sosyal çevreden destek gören annelerin yeterli desteği görmeyen annelere göre stres karşısında boyun eğici davranışlar gösterdikleri belirlenmiştir. Yıldırım vd. (2012) de çocuğun bakımında yardımcı olan birinin olmadığında ebeveynlerin daha fazla ruhsal belirti gösterdiğini ifade etmiştir. Weiss (2002) sosyal desteğe ulaşabilen annelerin daha az ulaşan veya ulaşamayanlara göre, kendilerini daha etkin ebeveynler olarak nitelediğini bulmuştur. Shin'in 2002 yılında yaptığı, Koreli ve Amerikalı annelerin stres düzeylerinin karşılaştırdığı bir çalışmada, Amerikalı annelerin Koreli annelerden daha fazla sosyal desteğe ve profesyonel eğitim desteklerine ulaşımının olduğu ve bu

durumun stres düzeyini azalttığı ortaya konmuştur. Coşkun ve Akkaş'a (2009) göre ise zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip olan annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça, sürekli kaygı düzeyleri azalmaktadır. Araştırma bulgularımız ve literatür değerlendirildiğinde ebeveynlere yönelik ulaşılabilir bir sosyal destek ağının varlığının önemi görülmektedir. Özellikle geleneksel aile yapısında ebeveynleri destekleyecek akrabalar olmadığında çocuklara geçici bakım sağlayacak bir sosyal destek bulmak zor olabilir.

Katılımcıların gelirleri ile aile gereksinimleri ve algılanan stres arasında düşük düzeyde negatif ilişki bulunmuştur. Literatürde düşük gelir ile kaygı düzeyi (Doğru ve Arslan, 2008; Coşkun ve Akkaş, 2009) daha fazla ruhsal belirti (Yıldırım vd., 2012) depresyon (Dereli ve Okur, 2008) aile gereksinimi (Şanlı, 2012; Coşkun ve Akkaş, 2009) ilişkisine değinilmiştir. Işıkhani'nin (2005) zihin yetersizliği tanılı çocukların ek masraflarına, ailelerindeki sosyoekonomik sorunlara, dengeli beslenememelerine, babaların iki işte birden çalışıp çocukla ilgilenme sorumluluk ve yükünün daha fazla annenin üzerine binmesine dikkat çekmektedir. Shin'in (2002) yaptığı çalışmanın sonucunda ebeveynlerin maddi gereksinimi yoğun oranda bildirdiği görülmüştür. Sucuoğlu'nun (1995) genel olarak engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yüksek oranda maddi gereksinim bildirdikleri bulunmuştur. Özsoy vd. (2006) zihin yetersizliği tanılı çocukların ebeveynleri ile yaptığı çalışmada, çocukların ailelerine tedavi ve eğitim alanında ek masraf getirme oranı %83 olarak hesaplanmıştır. Bu durumun genel olarak maddi gereksinimleri artıracak düşünülse de hafif düzey zihin yetersizliği tanılı çocuklar için bu oranın daha düşük olacağı düşünülmüştür. Mkabile ve Swartz'ın (2020), Güney Afrika'daki zihin yetersizliği tanılı çocukların aileleri ile yaptığı çalışmada çocukların yararlanabileceği kurumlara götürülmesi adına ulaşım için bile mali destek bulunamadığı görülmektedir. Bu durum çocukların ailelerinin de gerekli eğitim ve desteği alabilmek adına ulaşım veya bir takım temel gereksinimlerin giderilmesinde zorlanıldığını ortaya koymaktadır. Ayyıldız vd. (2012) yaptığı çalışmada ebeveynlerin algıladıkları stres ile gelir durumu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Gelir söz konusu aileleri için önemli bir kaynak olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim çocuğa yönelik sağlık, eğitim ve danışmanlık hizmetleri kamu tarafından zamanında ve nitelikli olarak karşılanmadığında ailelerin bunu piyasadan temin etmeleri ve bunun için maddi kaynak bulmaları ayrı bir stres kaynağı olarak ortaya çıkabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada annelerin babalara göre, bir işte çalışmayanların çalışanlara göre, psikolojik destek alanların almayanlara göre, tek ebeveynli ailelerin çift ebeveynli ailelere göre algılanan stres ve aile gereksinimleri düzeyi yüksek bulunmuştur. İlkokul mezunlarının bilgi gereksinimi daha düşük, maddi gereksinimleri ise daha yüksektir.

Çocuğun cinsiyetine göre aile gereksinimleri ve algılanan stres düzeyleri farklılaşmamaktadır. Bununla birlikte tartışma bölümünde kız çocukların istismara açıklıkları konusu düşünüldüğünde her açıdan suiistimale karşı koyabilmek ve kendilerini koruyabilmek amacıyla onlara uygun seviyede cinsel eğitimlerin, zorbalığa karşı koyabilme hedefli eğitimlerin yapılması, bunlara ebeveynlerin de dahil edilmesi önerilebilir. Zihin yetersizliği ve istismar konusu ileri araştırmalarla analiz edilmeli,

çocuk cinsiyetlerine göre suiistimallere karşı eğitimler ve bilgi gereksinimlerini karşılama yöntemleri planlanmalı ve oluşturulmalıdır. Bu çerçevede zihin yetersizliği tanılı çocukların kapasitelerine uygun mahremiyet eğitimleri verilebilir.

Katılımcıların aile gereksinimi ve algılanan stres düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif ilişki, gelirleri ile aile gereksinimleri ve algılanan stres arasında düşük düzeyde negatif ilişki bulunmuştur. Özellikle zihin yetersizliği dolayısıyla maddi kaynakları tek tarafa yönlendirmek zorunda kalan ailelerin farklı harcamalara maddi kaynak ayıramamalarının da gündeme getirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu durum söz konusu ailelere yapılacak sosyo-ekonomik destek hizmetlerinin geliştirilmesine dikkat çekmektedir. Özellikle zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip tek ebeveynli aileler ilgilenilmesi gereken bir nüfus grubunu oluşturmaktadır. Benzer şekilde çalışmayan ebeveynlerin daha yüksek aile gereksinimi ve algılanan stres belirtmesi de söz konusu kişilere yönelik istihdam olanaklarının artırılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada annelerin babalara göre algılanan stres ve aile gereksinimleri düzeyi yüksek bulunmuştur. Literatürde yapılan araştırmaların çoğunun annelerle yapılmış olması, erkek ebeveynlerin ilgi düzeyi hakkında da ipucu vermekte, ayrıca annelerin stres ve gereksinim düzeyinin yüksekliği dikkate alındığında babalar ile yapılacak spesifik araştırmaların ve hizmetlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle zihin yetersizliği bulunan çocuğa sahip ailelere yönelik hizmetlerin babalara da yönelerek baba çocuk ilişkisini ön plana çıkaran projeler ile desteklenmesi önemli görünmektedir. Nitekim İsrail'de aile merkezli eğitim programı babaların zihinsel olarak rehabilite etmiş ve motivasyonlarını yükseltmiştir, ayrıca babaların dörtte üçünden fazlası katılımlarının ailelerini güçlendirdiğini düşünmüştür (Gur ve Hindi 2022).

İlkokulu tamamlamamış ebeveynlerin en az bilgi gereksinimi bildirenler olduğu dikkate alındığında, bilgiye daha az ihtiyaç duydukları ancak bilgi edinmelerinin çocuklarının gelişimlerinde ve çocukları ile ilişkilerinde ne gibi artılarının olacağı güzel bir biçimde, örneklerle ifade edilebilmelidir. Öncelikle bilginin işe yaracağı konusunda ikna edilen düşük eğitim seviyesindeki ebeveynlere sonra da uygun eğitimler düzenlenmelidir. Bu gruptaki ebeveynlerin işsiz ya da dar geliri oldukları, vasıfsız işlerde daha fazla çalıştıkları dikkate alındığında daha fazla maddi gereksinim bildirdikleri ve bu konuda sosyal politikalarla desteklenmeleri gerektiği, daha uygun işlere ve daha garanti gelirler ile yerleştirilmeleri gerektiği, iş gücüne katkı için çalışmayanların çalışmaya teşvik edilmesi gerektiği düşünülebilir. İkizoğlu'nun (2005) da ifade ettiği üzere hafif düzey zihin yetersizliği tanılı çocukların ebeveynleri ile ilgili yapılacak olan eğitimsel sosyal içerikli projelerde, ebeveynlerin eğitim seviyelerine göre bilgilendirme üsluplarının çeşitlendirilmesi, eğitim açısından düşük düzeyde olan ebeveynlerin anlayabileceği basit ve yalınlaştırılmış dil kullanımı gerekmektedir. Sosyal hizmet bilimi ve sosyal hizmet uzmanları da bu alanda devreye girmelidir. Genelde zihin yetersizliği özelde ise hafif düzey zihin yetersizliğinin çocuğun ve ebeveynlerin hayatlarına yansımalarını bütüncül ve güçlendirme temelli değerlendirecek ve bu hayatlara etkide bulunabilecek meslek elemanları sosyal hizmet uzmanlarıdır. Bu çerçevede okullarda ve birinci basamak sağlık kuruluşlarında sosyal hizmet

uzmanlarının istihdam edilmesi aile gereksinimi ve algılanan stres başta olmak üzere söz konusu nüfus gruplarının genel iyilik halinin geliştirilmesi için kritik önemde görülmektedir.

Ebeveynlerin büyük bir çoğunluğunun psikolojik destek almadığı görülmektedir. Bu çerçevede zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip ebeveynlere yönelik (özellikle anneler) psikolojik destek hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Tüm engel gruplarında ihtiyaç olsa da hafif düzey zihin yetersizliği tanısı almış çocukların ve ebeveynlerinin psikolojik desteğe olan ihtiyaçları hem eğitim hem de sağlık alanında temel gereksinimlerden biri olarak görülmektedir. Sosyal hizmet temelli bir projenin tam bu noktada devreye sokulmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Psikiyatrik, psikolojik desteğe ön yargıyla bakan, ihtiyaç duymasına rağmen toplumsal baskı nedeniyle bunu yapmayan ya da nasıl ve nereye başvuracağını bilmeyen, depresif durumlar yaşayabilen ebeveynlere yine bilgi desteği kullanılarak yönlendirmelerin yapılabilmesi gerekecektir. Bu aşamada yine büyük ölçekli eğitim gruplarının oluşturulması ve eğitimlerinin yapılmasında aktif görev alınması için sosyal hizmet uzmanları rol alabilir. Aslında psikotik hastalar için günlük takip, bireysel terapi ve grup terapi desteği sunan toplum ruh sağlığı merkezi modelinin zihin yetersizliği tanılı çocuk ve bireylerde de kurulup yaygınlaştırılması ve uygulamalara başlaması çok yerinde bir öneri olabilir. Bireysel psikoterapi desteği engelli ve engelli ailelerine bu kurumlarda da sağlanabilir. Bununla birlikte gelişen teknolojinin de stres ile mücadelede önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Nitekim Abdat vd. (2023) çalışmalarında sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla engelli çocuk anneleri için online sanal stres yönetimi eğitimi vermişler ve anneleri kendini daha rahat hissettiği bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer uygulamaların sosyal hizmet uzmanları derneği özelinde de yapılabileceği düşünülmektedir.

Araştırma konusu metodolojik olarak değerlendirildiğinde araştırmaların çoğunun nicel araştırma yöntemi ile yapıldığı göz önüne alındığında ebeveynlerin deneyimlerini aktarabilecekleri nitel ve karma yöntemli çalışmalarında önemi dikkat çekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma öncesinde Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Kararı (2019/14228) ve çalışmanın yürütüldüğü kuruluş olan Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Başhekimliği'nden gerekli izinler (2020/2764) alınmıştır. Ebeveynlerin araştırmaya katılımı gönüllülük esasına dayalı olup ebeveynlerin aydınlatılmış onam bilgileri veri toplama sürecinde yazılı olarak alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdat R, Opoku M,P., Safi M, A,I. Harballeh S, Garces-Bacsas R,M. (2023) Virtual Training on Stress Management for the Mothers of Children with Disabilities in the United Arab Emirates. *International Journal of Environmental Research and Public Health*; 20(2):1450. <https://doi.org/10.3390/ijerph20021450>.
- Akçamete, G., Kargın, T., (1996). İtme engelli çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 7-24.
- Akkök, F., Aşkar, P., Karancı, A.N. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2), 8-12.
- Allerton, L., Welch, V., & Emerson, E. (2011). Health inequalities experienced by children and young people with intellectual disabilities: A review of literature from the United Kingdom. *Journal of Intellectual Disabilities*, 15, 269-278.
- American Association on Intellectual and Developmental Disabilities AAIDD (2023). *Defining Criteria for Intellectual Disability*, 01.05.2023 tarihinde <https://www.aidd.org/intellectual-disability/definition> adresinden alındı.
- Asamoah, E., Tam, C. H., & Cudjoe, E. (2023). A systematic review of the roles of social workers in inclusive education for children with disabilities. *International Social Work*, 66(1), 36–51.
- Ayyıldız, T., Şener, D., K., Kulakçı, H., Veren, F. (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle başetme yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(2), 1-12.
- Bağ, S. (2022). The Effects of Depression Severity on the Stress Coping Methods of Mothers with Mentally Disabled Children. *Istanbul Medical Journal*, 23(1).
- Bailey, D. B., M. B. Bruder, K. Hebbeler, J. Carta, M. Defosset, C. Greenwood, L. Kahn, S. Mallik, J. Markowitz, D. Spiker. (2006). Recommended Outcomes for Families of Young Children with Disabilities. *Journal of Early Intervention*, 28 (4), 227–251.
- Bailey Jr, D. B., & Simeonsson, R. J. (1988). Assessing needs of families with handicapped infants. *The Journal of Special Education*, 22(1), 117-127.
- Balcı, S., Kızıl, H., Savaşer, S., Dur, Ş., Mutlu, B. (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin ve aile yükünün belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(2), 124-130.
- Barak-Levy, Y., Atzaba-Poria, N. A. (2020). A mediation model of parental stress, parenting, and risk factors in families having children with mild intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, 98.
- Bilal, E., Dağ, İ., (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(2), 56-68.

- Blacher, J., Baker, B. L. (2007). Positive impact of intellectual disability on families. *American Journal on Mental Retardation*, 112(5), 330-348.
- Blacher, J., Neece, C. L., Paczkowski, E. (2005). Families and intellectual disability. *Current Opinion in Psychiatry*, 18(5), 507-513.
- Bruce, E.J., Schultz, C.L., Smyrnios, K.X., Schultz, N.C. (1994). Grieving related to development: A preliminary comparison of three age cohorts of parents of children with intellectual disability. *British Journal of Medical Psychology*, 67, 37-52.
- Cahill, B. M., Glidden, L. M. (1996). Influence of child diagnosis on family and parental functioning: Down syndrome versus other disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 101, 149–160.
- Carlson, B.E. (1997). Mental retardation and domestic violence: An ecological approach to intervention. *Social Work*, 42(1), 79-89.
- Carter E,W., Lane K,L., Cooney M., Weir K., Moss C,K., Machalicek W, (2013). Parent assessments of self-determination importance and performance for Students with autism or intellectual disability. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 118(1), 16-31.
- Cavkaytar, A. , Ceyhan, E. , Adıgüzel, O. C. , Uysal, H. & Garan, Ö. (2012). Investigating Education and Support Needs of Families Who Have Children with Intellectual Disabilities. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 3 (4) , 79-99.
- Cavkaytar, A., Aksoy, V., Ardıç, A. (2014). Aile gereksinimlerini belirleme aracının geçerlik ve güvenilirliğinin güncellenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(2), 1-12.
- Cenk, S. C., Muslu, G. K., Sarlak, D. (2016). The effectiveness of structured supported education programs for families with intellectually disabled children: The example of Turkey. *Archives of psychiatric nursing*, 30(6), 704-709.
- Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein, R. (1983) A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24: 385-396.
- Coşkun, Y., Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Kefad)*, 10(1), 213–227.
- Danış, M.Z., (2006). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşadığı duygular, çocuklarının geleceğine ilişkin düşünceleri ve umutsuzluk düzeyleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(2), 91-107.
- Dereli, F., Okur, S., (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25, 164–168.
- Doğru, S.Y., Arslan, E., (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 507-542.

- Drews D.C., Allsopp M.Y., Decoufle, P., Murphy, C.C. (1995). Variation in the influence of selected Sociodemographic Risk Factors for Mental Retardation. *American Journal of Public Health*, 85(3), 329-334.
- Duyan, V. (2018). Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları. ED: Duyan V, 1. Baskı, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. s. 2-3.
- Duygun, T., Sezgin, N. (2003). Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(52), 37-52.
- Dyson, L. L. (1997). Fathers and mothers of school-age children with developmental disabilities: Parental stress, family functioning, and social support. *American Journal on Mental Retardation*, 102, 267–279.
- Emerson, E., Einfeld, S., Stancliffe, R. J. (2010). The mental health of young children with intellectual disabilities or borderline intellectual functioning. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 45(5), 579-587.
- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F., Dereboy, Ç. (2013). Algılanan stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlilik ve geçerlik analizi. *New/Yeni Symposium Journal*, 51(3), 132-140.
- Fışıloğlu, H. (2016). Aile ve Evlilik Terapisi Metaforlar. (2. Baskı). Ankara: Hermes Tanıtım Ofset Baskı Hizm. Ltd. Şti.
- Findler, L., Jacoby, A. K., Gabis, L. (2016). Subjective happiness among mothers of children with disabilities: The role of stress, attachment, guilt and social support. *Research in Developmental Disabilities*, 55, 44-54.
- Frey, K. S., Greenberg, M. T., & Fewell, R. R. (1989). Stress and coping among parents of handicapped children: A multidimensional approach. *American Journal on Mental Retardation*.
- Gallagher, S., Phillips, A. C., Oliver, C., Carroll, D. (2008). Predictors of psychological morbidity in parents of children with intellectual disabilities. *Journal Of Pediatric Psychology*, 33(10), 1129-1136.
- Ginevra, M. C., Di Maggio, I., Santilli, S., Sgaramella, T. M., Nota, L., Soresi, S. (2018). Career adaptability, resilience, and life satisfaction: A mediational analysis in a sample of parents of children with mild intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 43(4), 473-482.
- Gur, A., Hindi, T. N. (2022). Exploring fathers' perspectives on family-centered services for families of children with disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 124, 104199.
- Huus, K., Olsson, L. M., Elgmark Andersson, E., Granlund, M., Augustine, L. (2017). Perceived needs among parents of children with a mild intellectual disability in Sweden. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(4), 307-317.

- Işıkkhan, V. (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psiko-sosyal ve sosyoekonomik sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 35-52.
- İkizoğlu, M. (2005). Özürsüz, özürsüz ailesi ve toplum ilişkisi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 5(1), 47-60.
- Jaiswal, S. V., Subramanyam, A. A., Shah, H. R., Kamath, R. M. (2018). Psychopathology and coping mechanisms in parents of children with intellectual disability. *Indian Journal of Psychiatry*, 60(3), 312-317.
- Jojo, N., Nattala, P., Seshadri, S., Krishnakumar, P., & Thomas, S. (2023). Knowledge of sexual abuse and resistance ability among children with intellectual disability. *Child Abuse & Neglect*, 136, 105985.
- Jones, L., Gold, E., Totsika, V., Hastings, R.P., Jones, M., Griffiths, A., Silverton, S. (2018). A mindfulness parent well-being course: evaluation of outcomes for parents of children with autism and related disabilities recruited through special schools. *European Journal of Special Needs Education*, 33(1), 16-30.
- Kaytez, N., Durualp, E., Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197-214.
- Kerimoğlu, E., Kılıç, B.G., Gürkan, C.K., Öztürk, M. (2011). Çocukluk ve ergenlik döneminde sık görülen ruhsal bozukluklar. Öztürk, M.O., Uluşahin, A. (Ed.), *Ruh sağlığı ve bozuklukları* (ss.792-793). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Keskin, G., Bilge, A., Engin, E., Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri açısından değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry* 11, 30-37.
- Knussen, C., & Sloper, P. (1992). Stress in families of children with disability: A review of risk and resistance factors. *Journal of Mental Health*, 1(3), 241-256.
- Kumar GV, 2008. Psychological stress and coping strategies of the parents of mentally challenged children. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 34(2), 227-231.
- Kumcağız H, Bozkurt Y, Kurtoğlu E, (2018). Zihinsel engelli öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Kurt, A.S., Tekin, A., Koçak, V., Kaya, Y., Özpulat, Ö., Önat, H. (2008). Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların karşılaştıkları güçlükler. *Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi*, 17, 158-163.
- Küçükler, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne-babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-11.
- Lena M,O., Elisabeth, E,A., Mats, G.,Huus, K. (2015). Social service utilisation patterns among children with mild intellectual disability – differences between children integrated into mainstream classes and children in self-contained classes, *European Journal of Special Needs Education*, 30:2, 220-236, DOI: 10.1080/08856257.2014.986920.

- Lloyd, T., Hastings, R. P. (2009). Parental locus of control and psychological well-being in mothers of children with intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 34*(2), 104-115.
- Masulani-Mwale, C., Kauye, F., Gladstone, M., Mathanga, D. (2018). Prevalence of psychological distress among parents of children with intellectual disabilities in Malawi. *BMC Psychiatry, 18*(1), 1-7.
- Mkabile, S., Swartz, L. (2020). 'I waited for it until forever': Community barriers to accessing intellectual disability services for children and their families in Cape Town, South Africa. *International Journal of Environmental Research And Public Health, 17*(22), 8504.
- Niedbalski, J. (2020). The trajectory of suffering-parents of children with intellectual disability on the future. *Polish Sociological Review, 209*, 95-116.
- Norlin, D., Broberg, M. (2013). Parents of children with and without intellectual disability: couple relationship and individual well-being. *Journal of Intellectual Disability Research, 57*(6), 552-566.
- Olsson, L. M., Elgmark Andersson, E., Granlund, M., Huus, K. (2015). Social service utilisation patterns among children with mild intellectual disability—differences between children integrated into mainstream classes and children in self-contained classes. *European Journal of Special Needs Education, 30*(2), 220-236.
- Olsson, M. B., Hwang, C. P. (2002). Sense of coherence in parents of children with different developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research, 46*(7), 548-559.
- Osborn, R., Girgis, M., Morse, S., Sladakovic, J., Kneebone, I., Shires, A., Roberts, L. (2018). Mindfulness-integrated cbt (micbt) for reducing distress in parents of children with intellectual disability (id): A case series. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 30*(4), 559-568.
- Osborn, R., Roberts, L., Kneebone, I. (2020). Barriers to accessing mental health treatment for parents of children with intellectual disabilities: a preliminary study. *Disability and Rehabilitation, 42*(16), 2311-2317.
- Oti-Boadi, M. (2017). Exploring the lived experiences of mothers of children with intellectual disability in Ghana. *Sage Open, 7*(4).
- Özsoy, S. A., Özkahraman, A. G. Ş., Çallı, Y. H. F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 9*(9), 69-78.
- Özşenol, F., Işıksan, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi, 45*(2), 156-164.
- Parish, S. L., Seltzer, M. M., Greenberg, J. S., Floyd, F. (2004). Economic implications of caregiving at midlife: Comparing parents with and without children who have developmental disabilities. *Mental retardation, 42*(6), 413-426.

- Sadock, B.J., Sadock, V.A. (2012). Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Kısaltılmış Temel Kitabı. Ankara, Güneş Tıp Kitabevleri Yayınları.
- Saloviita, T., Itälina, M., Leinonen, E. (2003). Explaining the parental stress of fathers and mothers caring for a child with intellectual disability: A double ABCX model. *Journal of intellectual disability research*, 47(4-5), 300-312.
- Sarıkaya, S. (2011). Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin stresle başa çıkma düzeylerinin ve yaşam doyumlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sheikh, M. H., Ashraf, S., Imran, N., Hussain, S., Azeem, M. W. (2018). Psychiatric morbidity, perceived stress and ways of coping among parents of children with intellectual disability in Lahore, Pakistan. *Cureus*, 10(2).
- Shin, J.Y. (2002). Social support for families of children with mental retardation: Comparison between Korea and the United States. *Mental Retardation*, 40(2), 103-118.
- Sivrikaya, T., Tekinarslan, İ. Ç. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(02), 17-31.
- Smogorzewska, J., Osterhaus, C. (2022). A matter of style? Parenting behaviors of mothers of typically-developing children, children with mild intellectual disability, and deaf or hard-of-hearing children. *European Journal of Developmental Psychology*, 1-21.
- Strømme, P., Magnus, P. (2000). Correlations Between Socioeconomic Status, IQ and Aetiology in Mental Retardation: A Population-Based Study of Norwegian Children. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 35 (1): 12–18.
- Sucuoğlu, N.B. (1995). Özürlü Çocuğu olan anne babaların gereksinimlerinin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı*, 2(1), 10-18.
- Şanlı, E. (2012). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden zihin engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Taunt, H. M., Hastings, R. P. (2002). Positive impact of children with developmental disabilities on their families: A preliminary study. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 410-420.
- Tharinger, D., Horton C.B., Millea, S. (1990). Sexual abuse and exploitation of children and adults with mental retardation and other handicaps. *Child Abuse and Neglect*, 14, 301-312.
- Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD), (2015). Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014. Rapor Özeti. 1. Baskı, Ankara. s.1-96.
- Turan Gürhopur F.D., İşler Dalgıç, A. (2017). Family burden among parents of children with intellectual disability. *Journal of Psychiatric Nursing*, 8(1), 9-16.

- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B.Y., Çolakkadioğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7, 42-47.
- Vuran, S. (2003). Zeka Geriliği, Eripek, S., (Ed.) Özel Eğitim (ss.45-51). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Wanamaker, C.E., Glenwick, D.S. (1998). Stress, coping and perceptions of child behavior in parents of preschoolers with cerebral palsy. *Rehabilitation Psychology*, 43, 297–312.
- Webster, R. I., Majnemer, A., Platt, R. W., Shevell, M. I. (2008). Child health and parental stress in school-age children with a preschool diagnosis of developmental delay. *Journal of child neurology*, 23(1), 32-38.
- Weiss, M.J. (2002). Hardiness and social support as predictors of stress in mothers of typical children, children with autism, and children with mental retardation. *Autism*, 6(1), 115-130.
- Wikler, L. (1981). Chronic stresses of families of mentally retarded children. *Family Relations*, 30(2), 281-288.
- Yıldırım, A., Aşilar, R.H., Karakurt, P., (2012). Engelli çocukların annelerinin ruhsal durumlarının belirlenmesi. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 20(3), 200-209.
- Yıldırım, F., Conk, Z. (2005). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne/babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve depresyon düzeylerine planlı eğitimin etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 9(2), 1-10.
- Yıldız, M. (2011). Şizofreni hastaları için ruhsal toplumsal beceri eğitimi eğitici el kitabı (2. Baskı). Ankara: Türkiye Sosyal Psikiyatri Derneği Yayınları.
- Yumuşak M, (2014). Engelli Bireylerin ve Ailelerinin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar Araştırma Raporu. 1.baskı, Şanlıurfa, 1-102.

